

16'ncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İnan Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri

Afşin Şahin^a

Sibel Cengiz^b

Özet: Bu çalışmada Osmanlı ipekçilik endüstrisini etkilemiş iki temel konu incelenmektedir. Bunlardan birincisi, 16'ncı yüzyılda yaşanan küresel Fiyat Devrimi, diğeri de Osmanlı İnan savaşlarıdır. Osmanlı'nın en önemli ipekçilik merkezi olan Bursa'daki ipek endüstrisi üretim ve istihdam açısından bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiştir. Ayrıca İnan savaşları ile dış ticarete yaratılan tarife dışı engeller, iki ülke arasındaki ipek ticaretinden doğan ilişkileri de zayıflatmıştır. Azalan ticaret hacmi ülkenin vergi gelirlerinin azalmasına yol açmış, neticede iki ülke de olumsuz etkilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa ipek endüstrisi, Fiyat devrimi, Tarife dışı engeller, Osmanlı İnan savaşları, Osmanlı ekonomisi

JEL Sınıflandırması: E31, N45, F59

The Effects of the 16th Century Price Revolution and the Ottoman-Iran Wars on the Ottoman Silk Industry

Abstract: In this study we investigated the two basic issues affected the Ottoman silk industry. The first one is the global Price Revolution; the second is the wars between Ottoman and Iran. The silk industry in Bursa which was the most important silk center of Ottoman had been affected negatively from these events. The non-tariff barriers had been created by the Iran wars also weakened the relations borne from the silk trade among these two countries. The diminished trade volume decreased the tax revenues; consequently both countries had been affected unfavorably.

Keywords: Bursa silk industry, Price revolution, Non-tariffs barriers, Ottoman-Iran wars, Ottoman economy

JEL Classification: E31, N45, F59

1. Giriş

İpek, belirli zaman ve sıcaklıklarda gelişen tohumların dut yapraklarıyla beslenmeleri sırasında, böcek şeklini alarak meydana getirdikleri kozanın verdiği elyafa denilmektedir. Elde edilen elyaf çeşitli işlemlere tabi tutularak ipek ipliği elde edilmektedir (Arpacı, 1951, s. 86). Nihai ürün elde edilirken iki ayrı ama dolaylı ilişkili alandan, tarım ve sanayi sektörlerinden faydalanılmaktadır. Dut yetiştiriciliği, tarımsal faaliyet kısmını oluşturmaktadır. İpek böceğinin yalnızca dut yapraklarıyla beslenmesi, dut üretimini dolaylı olarak teşvik etmekte ve dut yetiştiriciliğine olan talebi artırmaktadır. Dut yaprakları işlenerek gıda olarak da tüketilebilmekte ve kırsal alandaki nüfusa besin kaynağı olabilmektedir. Dut ipeği ise, yapraklardan beslenen böceğin salgıladığı serilerden oluşturulan liflerden elde edilmektedir. Bu çalışmada, ipeğin Osmanlı ekonomisi için önemi ve 16'ncı yüzyılda yaşanan küresel fiyat artışları ve 19'uncu

^a Dr., İktisatçı ve Avrupa Birliği Uzmanı, Tarım ve Köyşeri Bakanlığı, Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, afsin.sahin@tarim.gov.tr

^b Yrd. Doç. Dr., Muğla Üniversitesi, İ.İ.B.F., İktisat Bölümü, scengiz@mu.edu.tr

yüzyıla kadar İran'la yaşanan siyasi ve askeri gelişmelerin Osmanlı ipekçilik endüstrisine etkileri incelenmektedir.

İpekböceğinin salgıladığı serilerden ipek üretimine ilk defa çok eski zamanlarda Çin'de başlanmıştır. Çok sonraları Japonya ve Hindistan'da da üretilmeye başlanmıştır. İpeğin İstanbul'a gelişi Doğu Roma İmparatoru ve Ayasofya'nın yeniden yaptırılmasında katkısı bulunan Justinien'nin araştırma emriyle M.S. 500'lü yıllarda olmuştur. İpekböcekçiliği iklim şartlarından yoğun biçimde etkilendiği için Japonya, Kore, Çin, Hindistan, Türkistan, Kafkasya, Suriye ve Türkiye'de üretilmektedir. Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü Güney Avrupa'da ise İtalya, Fransa, İspanya önemli üreticiler arasında yer almaktadırlar. İpekböceğinin Doğu'da ve Akdeniz'de üretilmesi bu iki bölge arasında bir ticaret yolunun oluşumunu desteklemiş, tarihsel açıdan iktisadi ve siyasi gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır.

Osmanlı toprakları ipekböceği üretimi için uygun bir coğrafi alandır. Osmanlı İmparatorluğu, iklimin ve konumun verdiği bu avantajdan önemli ölçüde ekonomik avantajlar elde etmiştir. İpek böcekçiliği üretimi küçük ölçekli olmasına rağmen, istihdam yaratması açısından belirli bölgeler için önem taşımaktadır (Çınar vd., 1988). Bu açıdan alt sektörün ticari boyutu istihdam piyasasını olumlu etkilemiştir. Bu etki üretim açısından başta Bursa ve civarı olmak üzere, ticaret yolunun geçtiği alanlarda da bir canlılık oluşturmuştur.

Osmanlı döneminde ipek üretimi belirli bölgelerde yapılırsa bile, Bursa şehri Osmanlı dönemi öncesi ve sonrasında önemli bir ticari merkez olarak kabul görmüştür. Çünkü Bursa ipek endüstrisi ürettiği ipek kumaş türleri, özel desenleri ve güzellikleri ile dünyada önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle çalışmada da Osmanlı ipekçiliğinin ekonomik etkileri Bursa şehri merkez alınarak incelenmeye çalışılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde Osmanlı'da ipek üretimi ve ticaretinin iktisadi hayattaki rolü anlatılmaktadır. Üçüncü kısımda 16'ncı yüzyıldaki "Fiyat Devrimi"nin Osmanlı ipekçiliğine verdiği iktisadi ve sosyal zararlar vurgulanmaktadır. Dördüncü bölümde ipekçiliği önemli ölçüde etkileyen Osmanlı-İran Savaşlarına değinilmektedir. Beşinci bölümde araştırmadan çıkartılan sonuçlar yer almaktadır.

2. Osmanlı'da İpek Üretimi ve Ticaretinde Bursa İlinin Yeri ve Önemi

İpek, uygarlık tarihi boyunca siyasi ve sosyo-ekonomik bir sembol olmuş, dini kurallara bile konu edinmiş ve ticarete bir araç vazifesi görmüştür (Stavisky, 2002). Örneğin, Bizans İmparatorluğu döneminde ipekböceği yetiştiriciliği ve ipek üretiminde bir takım gelişmeler kaydedilmiştir. Bursa'da ipekli kumaş üretiminin nasıl ortaya çıktığı pek bilinmemektedir. Ancak ham ipek çok uzakta olan Azerbaycan'dan geldiğine göre, ipek imalatının Bursa'ya, kentin 15'inci yüzyılda uluslararası ticaretin bir merkezi haline gelmesinden sonra yerleştiği varsayılabilir (Kunt vd., 2008, s. 168). Bursa, dikkat çeken bir ipekli dokuma ve kadife merkezidir. Bursa ipek sanayiinin ürettiği ipek kumaş türleri, özel desenleri ve güzellikleri ile dünyada tarihsel olarak önemli bir yer tutmuştur. 6 Nisan 1326 tarihinde Bursa'nın, Orhan Gazi komutasındaki ordu tarafından ele geçirilmesiyle beraber, Bursa İmparatorluğun başkenti olmuştur. Bursa, kısa bir süre içinde Osmanlı ve diğer dünya ülkeleri arasında dünyanın en önemli iplik ve dokumacılık merkezi haline gelmiştir. Bu gelişmişlik ham ipek ve ibrişim alışverişini Bursa ticari hayatının en başta gelen mallarından biri yapmıştır. İstanbul'un başkent olmasının ardından bile Bursa ticaret merkezi olarak önemini korumuştur (İnalçık, 1970, s. 212).

İran'ın birkaç bölgesinden elde edilen ham ipek ve ibrişimler, çıktıkları yerlerin adlarını alarak fiyat derecesine girmekte ve Bursa'nın ipek sanayisini tek başlarına desteklemekteydiler. İran'ın ipeklerini Bursa'ya taşıyan İranlı, Avrupalı, Yahudi ya da az

sayıda Türk tüccar, şehrin ipek alışverişinde büyük bir role sahiptiler. Bursa'nın geniş ipek sanayisine ham ipek ve ibrişim yetiştiren daha az önemde bir yer olarak, Mora'nın (Güney Yunanistan) da adı geçmektedir. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu ve İran siyasi ve ekonomik ilişkileri Bursa ilinin gelişimini önemli ölçüde etkilemiş, İran savaşları esnasında Bursa ili zarar görmüştür (Akdağ, 1995, ss. 149-150).

Bursa'nın uluslararası ticaretteki rolü 15'inci yüzyıl boyunca ilerleme kaydetmiştir. Bursa'yı Şam'a bağlayan baharat yolu oluşturulmuştur. 15'inci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, Çin ipeği Osmanlı İmparatorluğunda yeniden boy göstermiştir (Faraoqi, 2008, s.103). Bu nedenle Cenevizli tüccarlar İstanbul'a yerleşmeye çalışmışlardır (İnalçık, 1960). 1550-1650 yılları arasında Bursa Ortadoğu'nun en önemli ipek sanayi ve ticaret merkezi özelliğini korumuştur (Çizakça, 1980, s. 533). Bir Akdeniz ülkesi olarak ticarete büyük önem veren Venedikli tacirler de Bursa ipeği ile yakından ilgilenmişlerdir (Stotz, 1939, s. 91).

Osmanlı, tarihsel olarak iç ve dış ticarete önemli iki nedenden dolayı ilgi göstermiştir: Birincisi, ülke içinde mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz artmasını sağlamak, ikincisi ise kamu gelirlerini en yüksek düzeye ulaştırmaktır. Çünkü ticaretin sektörler ve bölgeler arasında oluşturduğu mübadelenin hacmi oranında doğrudan katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca ticaretin diğer sektörleri de harekete geçirebileceği düşünülüyordu (Genç, 2007, s.2008). Dolayısıyla Bursa ilinin ticarete önem kazanması ve ardından İpek sanayinin 15'inci ve 16'ncı yüzyılda gösterdiği ilerleme ticaretin dinamik etkileri olarak belirtilebilir.

Osmanlı İmparatorluğu, ipek ticaretinde bir talep ve kar görmüş ve ilk aşamada ticari boyutuyla ilgilenmiştir. Çünkü ipek, zararlı haşerelelerden etkilenmediğinden uzun mesafeli ticarete uygun bir maddeydi ve altının değeriyle eş görülüyordu (Tabakoğlu, 2005, s. 279). Osmanlı tamamen yerleşik bir düzen aldıktan sonra ipek böceği yetiştiriciliğine başlamıştır. Tüketim malından ara ve yatırım malına doğru akan gelişme basamağı Osmanlı ipekçiliğinde de kendini göstermiştir. Burada dış ticaretin bir başka dinamik yararı kendini göstermiştir. Fakat ilerleyen zamanlarda, İran'dan ipek hammaddesinin ucuza gelmesi, Bursa'da ipek üretiminin cazibesini ortadan kaldırmıştır.

13'üncü yüzyılda İran'da kurulan İlhanlılar ticarete önem veren bir başka devletti ve Doğu Anadolu'da Erzurum gibi illerde darphaneleri yer alıyordu. Selçuklu döneminde İran İlhanlı devleti son bulana kadar Doğu ile Batılı tüccarları buluşturan bir ticaret merkeziydi (Erdem, 2003). Bölgedeki müzelerde İlhanlıların paralarına bugün bile rastlamak mümkündür. Karaman, Suriye, Mısır ticaretiyle ve aynı yolla Hindistan'a bağlıydı. Bursa aynı zamanda Kastamonu ve Amasya-Tokat-Erzincan yoluyla İran ve Orta Asya ticaretinin temelini teşkil ediyordu (İnalçık, 2009, s. 310). Ham ipek İran'dan Erzincan Tokat ve Ankara yoluyla Bursa'ya geliyordu. Avrupa'da ise 13'üncü yüzyılın ortalarından başlayarak ipekli sanayinin tek üretim ve ihracat merkezi İtalya Toskana Bölgesi, Floransa'da Lucca'ydı. İtalya'nın o dönemlerde Osmanlı tekstil teknolojisinden faydalandığı söylenebilir. İran'dan yola çıkan ipek kervanları Bursa'ya Osmanlı güvencesi ile geliyor ve Pera Cenevizlileri burada İran ipeğini satın alıyordu (İnalçık, 2008, s. 13). İran tüccarları da Floransa yünlüsünü ipek ile takas ediyordu. Fransa ve İngiltere'ye ipek sanayinin ancak 16. yüzyılda görülmeye başlanması, İran ile İtalya arasındaki ticaretin 14. ve 15. yüzyıllarda önemli ölçüde gelişmesin yol açtığı söylenebilir. 1352'de Orhan Gazi döneminde Cenevrelilere ticari ayrıcalık tanınıyordu.

İpek yolunun Anadolu'dan çeşitli illeri dolaşarak Akdeniz'e ulaşması, havzadaki ülkelerin Osmanlı ile özellikle tekstil alanında ticari ilişkileri geliştirmelerine yol açmıştır. İtalya'da 13'üncü yüzyıldan kalma Lucca ve Prato gibi şehirlerde tüccarlar bugün olduğu gibi geçmişte de dokuma ile ilgileniyordu. 15'inci yüzyılda Floransalı tacirler, Bursa'da baharatı kumaşla değiştiriyordu. Örneğin Francesco Datini, Prato şehrinin

önemli bir taciriydi ve ipek ticaretinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştu (Mola, 2000, s. 4). 15'inci yüzyılda da ham ipek İran'dan Bursa'ya ithal edildiğinde, Floransalı tüccarlar Bursa'dan bu ipekleri alıp onlara yünlü ürünler satıyorlardı (Bağbancı, 2008, s. 345).

Aynı zamanda Bursa ili 15'inci yüzyılda İran'dan Avrupa'ya ihraç edilen değerli Esterabad (Kuzeydoğu İran'da bir şehir) ipeğinin uluslararası antreposu haline de gelmişti (İnalçık, 2009). İranlı tacirler, çoğunlukla da Azeri Müslümanlar, ipek yüklerini İtalyanlar tarafından ithal edilen batı mallarıyla Bursa'da değiş tokuş ediyorlardı. Bursa'nın uluslararası piyasadaki önemi, yalnızca İran ham ipeğiyle değil, baharatlar ve diğer Asya ürünleri de arttırmıştır. Dolayısıyla Arabistan ve Hint mallarının da bir antreposu haline gelmiştir. Fatih Sultan Mehmet devri sonlarında Mahmud Gavan (Hindistan'da Behmeniler'in meşhur veziri) Bursa'ya kendi casuslarıyla Hint malları gönderiyordu. Hint casusları Bursa'dan Balkanlara geçiyordu. Bursa aynı zamanda Avrupa yünlülerinin Doğu ülkelerine sevk edildiği bir merkezdi. İpek tacirleri Bursa'dan aldıkları yünlüleri İran'a ipek yoluyla götürüyorlardı. O devirde Mısır ve Suriye limanlarından Antalya'ya oradan Bursa'ya gelen stratejik bir alandı. Ayrıca Tebriz-Bursa İpek Yolu da dikkat çekiyor ve ticaretteki rolünü sürdürüyordu.

İşlenmemiş ipek ticareti 1487-1513 arasında doruk noktasına ulaşmıştır. İran ipeği; Mekke Şam Haleb Yolu - Bursa - Edirne - Balkanlar - Macaristan - Akkerman-vov kervanyolu ile Polonya'ya kadar iletiliyordu. Arap tüccarlar Floransalı tacirlerle de Bursa'da ticaret yapıyordu (İnalçık, 2009, s. 313).

Bursa'da 16'ıncı yüzyılın başlarında ipekli sanayi için önemli miktarda tezgâh olduğu görülmektedir. Bu tezgâhlardan üretilen kumaş ve giysiler Avrupa'ya satılmaktaydı. Bugün olduğu gibi o devirde de Moskova'dan bu ürünlere talep gelmekteydi. Moskova'da yer alan Bursa kemha koleksiyonu bize bu sinyalleri vermektedir. Bu anlamda Osmanlı ipek ticaretinin pek çok milleti yakından ilgilendirdiği söylenebilir. 16'ıncı yüzyılda iç ticarete Lonca ve Monapolya başlıca yararlanılan yöntemlerdi. Monapolya yöntemine göre, pazarda askeri malzemelerin satış üstünlüğü vardı. Lonca yöntemi ise ticareti düzenleyen yeni işyeri açımında belirli kurallar getiriyordu. Hanedana yakın kesimlere zaman zaman ayrıcalıklar tanınıyordu. O dönemde dış ticaret de belirli sertifikalarla izne tabi idi. Osmanlı'da Lonca teşkilatı Bursa'da ipekçilik alanında önemli işlevler görmüştür. Devletin sektöre desteği bu kuruluşlarla olmuştur. Selçuklu döneminden kalma bu Ahilik geleneğinin ipekçilik alanında Bursa'da bir kümeleme modelinin gelişimine yardımcı olduğu söylenebilir.

Anadolu tarihsel olarak Hindistan'dan sonra, fakat Avrupa'dan önce ipekli sanayi ve ticaretinde dünyanın önemli bir bölgesi durumundaydı (Dalsar, 1960). 1400-1600 yılları arasında ürünlerini Balkanlar, Karadeniz'in Kuzeyi ve Batı ülkelerine ihraç ediyordu (İnalçık, 2008, s.13). Fakat, 17'nci yüzyıldan itibaren Bursa'da ipek sanayi gerilemeye ve diğer ülkeler ticarete fiyat avantajı yakalamaya başlamıştır. Coğrafi keşifler sonucunda ticaret yollarının önemini kaybetmesi, Avrupa'nın merkantilist bir politika izlemesi, yabancı ülkelere tanınan kapitülasyonlar, ilkel teknik ve üretim sistemleri, esnaf ticaretinin geleneksel yapısı ve İran savaşı bu nedenlerden bazıları olarak sıralanabilir (İnalçık, 1971, s. 219). Birçok sermaye sahibinin ve kalifiye işgücünün İran savaşlarında hayatını kaybetmesi, Bursa şehrinde atölye ve tezgâh sayısının azalmasına yol açmıştır. Atölye sayısındaki azalma o devirde ipekçilik endüstrisini olumsuz etkilemiştir.

18'inci yüzyılın ilk yarısından itibaren ipek üretiminde azalmanın olduğu, Osmanlı maliyesinin vergi gelirlerinde görülen belirgin bir azalmasından çıkartılabilmektedir. Buna göre o dönemde Bursa'nın pamuklu ve ipekli kumaş üretiminde yüzde 30 civarında bir düşme olduğu söylenebilir. Bu durum Osmanlı'nın ipekli ve pamuklu kumaş

gibi mamullere de uygulanmaya başlamış olması ekonomide bütün sektörleri içine alan bir buhranın varlığını göstermektedir. Üretim ve talep arasındaki bu dengesizlik, fiyat artışlarının 1760 ile 1800 arasında yüzde 200'leri geçmesine yol açmıştır. 1790-1800 yılları arasında enflasyon hızı, o zamana kadar pek görülmemiş düzeyde yıllık yüzde 5'lere yükselmiştir. Devlet harcamaları, fiyatların yükselmemesine rağmen artmış ve 1761-1785 yılları arasında bu artış oranı yıllık yüzde 30'lar civarında olmuştur. Harcamalardaki bu artışa karşılık, aynı dönemde bütçenin vergi gelirleri, yeni vergi kaynakları ilave edilmesine ve mevcut olanların bir bölümünde tarifelerin yükseltilmesine rağmen, iktisadi faaliyetin küresel hacimdeki azalmanın bir ifadesi olarak da yorumlanabilir. Bütün bu değişmelerin ve değişmemelerin maliye bakımından anlamı, giderek büyüyen bütçe açıklarının önemli bir sorun haline gelmesi olduğu söylenebilir (Genç, 2007, s. 217).

Yukarıda Osmanlı'da ipekçiliğe ilişkin genel notlar sunulmuştur. 16'ncı yüzyıl "Fiyat Devrimi" ve İran Savaşlarının ipekçilik endüstrisindeki gerilemede belli başlı etkili faktörler olduğu söylenebilir. 16'ncı yüzyılda yaşanan "Fiyat Devrimi" Osmanlı iktisadi ve sosyal yaşamını etkilemiş, ipek ticareti de bu fiyat dalgalanmalarından etkilenmiştir. İran savaşlarının en temel etkisi ise, İran'dan gelen ipeğin gittikçe azalmaya başlamasıdır. Bu nedenle vergi gelirlerinde ciddi azalmalar görülmüş, 18'inci yüzyıl sonlarında ipek sanayinin yaşadığı hammadde sıkıntısı nedeniyle ipek ihracatını yasaklamak zorunda kalmıştır. Osmanlı'nın ipek ihracatını yasaklamaya yönelik aldığı önlemler, kapitülasyonlar nedeniyle Avrupalı tüccarların yüksek fiyatlardan ipeği dışarı çıkartmaları sorun olmamıştır. Ayrıca birçok sermaye sahibinin ve kalifiye iş gücünün İran savaşlarında yaşamını yitirmesi, Bursa'da bazı atölyelerdeki tezgâh sayısının çok azalmasına, bazı atölyelerin ise tamamen ortadan kalkmasına yol açmıştır. Bursa'nın ipek endüstrisi ve ticaretinde öneminin azalmasının nedenlerinden biri de İzmir'in dış ticarete önemli bir şehir haline gelmesidir.

3. 16'nci Yüzyıl Fiyat Devrimi'nin Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri

16'nci yüzyılın önemli olaylarından birisi de "Fiyat Devrimi" dir. Fiyat Devrimi 1525-1618 yılları arasında kendini şiddetli bir şekilde göstermiştir. İngiltere'de fiyatlar 1400-1500 ve 1650-1750 yıllar arasında çok az değişmesine rağmen, 1500-1650 yılları arasında yaklaşık %500 yükselmiştir (Goldstone, 1984). Fakat fiyatların arttığı ve ekonomik dengenin bozulduğu bu dönemin oluşmasındaki nedenler ve sonuçlar üzerinde önemli tartışmalar literatürde halen devam etmektedir.

Bodin, İspanyol külçelerinin para arzını, dolayısıyla fiyatları artırdığını öne sürmektedir (Külçe yaklaşımı). Malthus'a göre ise nüfus ve düşen işgücü getirisi fiyatların artmasında önemli rol oynamıştır. Fisher (1911) miktar teoremi ve Hamilton (1934) İspanyol külçe ithalatı ile Fiyat Devrimini temelde külçe yaklaşımı ile açıklamıştır. Fisher (1989)'a göre de Fiyat Devrimi parasal bir olgudur. Hamilton'a (1934) göre Yeni Dünya'dan İspanya'ya gelen değerli madenler likitideyi artırmış ve fiyatların yükselmesine yol açmıştır. İspanya'nın dış ticareti ve ödemeler dengesindeki açıklar kanalıyla fiyat artışları diğer Avrupa ülkelerini, Ortadoğu ve Asya ülkelerini etkilemiştir. Miskimin (1975) ise fiyat artışlarını para talebindeki değişme ve paranın değişim hızındaki artışa bağlamaktadır. Ona göre nüfus artışı talebi dolayısıyla fiyatlar genel düzeyini yükseltmektedir. Goldstone (1984) ve Lindert (1985) kentleşmenin mübadeleyi ve paranın dolaşım hızını artırdığını ve fiyatları yükselttiğini vurgulamaktadır. Bu anlamda güncel çalışmaların daha çok talep yönü ile Fiyat Devrimi'ni açıkladığı görülmektedir.

Hamilton (1929) 16. yüzyıl Fiyat Devrimi'nin Avrupa Kapitalizminin gelişmesinde ve gelirin yeniden dağılımında önemli etkilerinin olduğunu vurgulamaktadır. Amerikan gümüşlerinin 16'nci yüzyılda İspanya fiyat düzeyinin nasıl etkilediğini araştıran Hamilton

(1934), vaktiyle Amerikan gümüşlerinin İspanya piyasasında likitide yoluyla bir fiyat devrimi yaratmış olduğuna kanaat getirmiştir. Braudel (1949), İnalçık (1951), Barkan (1970, 1975) konuyla ilgili literatürdeki önemli diğer çalışmalardır.

Pamuk (2001) Hamilton'un aksine, Fiyat Devrimi'nin kapitalizme geçiş sürecine katkısı bulunduğu tezine karşı çıkmaktadır. Ona göre dönemde tarımsal fiyatlar mamul mal fiyatlarından daha hızlı artmıştır. Dolayısıyla ona göre Fiyat Devrimi'nde daha fazla zarar gören kesim kentliler olmuştur.

Osmanlı da 16. yüzyıl sonlarına doğru, genişleyen ve istikrarlı bir ekonomiden durgun ve azalan ivmeli bir ekonomiye sürüklenmiş ve parasal genişlemeye gidilmeye başlanmıştır (Özcan, 2005). Barkan'a (1970, ss. 557-608) göre Fiyat Devrimi Osmanlı ekonomisini de etkilemiştir. Barkan'a (1975) göre 16'ncı yüzyıldaki Fiyat Devrimi kamu finansmanı, tarımsal organizasyon ve endüstri alanlarında önemli olumsuz etkiler yaratmıştır. Pamuk (2001) ayrıca Barkan'ın Osmanlı'nın gerilmesinde Fiyat Devrimi'nin dönüm noktası olduğu yönündeki tezinin abartılı olduğunu öne sürmektedir.

Fiyat Devrimi sırasında küçük işletmelerde üretilen ipeğin, dönemin önemli fiyat hareketlerinden olumsuz etkilendiği söylenebilir. Dolayısıyla Bursa'daki ipekli dokumaların küçük işletmelerde yapılıyor olması ve ölçek ekonomisinin devreye girememesi ipekçilik sanayisini olumsuz yönde etkilemiştir.

Avrupalı tüccarlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan buğday gibi temel gıda maddelerin yanında loncaların kullandığı hammaddeleri de yüksek fiyatlar vererek satın almaya başlamışlardır. Aldıkları malları ise buradan Avrupa'ya göndermişlerdir. Bu anlamda Batı'daki fiyat hareketinin Doğu'ya aktarılmasına yol açan temel bağlantı ticaret olmuştur. Ortaya çıkan fiyat farkı nedeniyle Doğu Havzası mal ihraç ederken, Batı Havzası ise ödemelerini altın ve gümüş gibi değerli madenlerle yapmıştır. Temelde değerli maden birikimini amaçlayan Merkantilizm, Osmanlı'da benimsenirse de dış ticaret işlemleri neticesinde kayda değer miktarda altın girişi olmuştur. Dolaşımdaki altın ve gümüş miktarının artması da fiyat hareketlerine süreklilik kazandırmıştır. Osmanlı, Batı'yla ticaretinde fazla verirken, Doğu'yla (Doğu Akdeniz, Batı ve Güney Asya) ticaretinde ise sürekli açık vermiştir. Dış ticaret işlemlerinin yarattığı likiditeye paralel olarak ortaya çıkan bu fiyat artışlarını 16'ncı yüzyılın sonlarına doğru artan nüfus, artan askeri harcamalar gibi unsurlar da desteklemiştir (Pamuk, 2003, ss. 139-140).

Fiyat devrimi sırasında tarımsal malların fiyatları endüstriyel ürünlerin fiyatlarının üzerinde seyretmiştir. Pamuk (2001, s. 71)'a göre göç, kentleşme ve nüfus artışı tarımsal ürün fiyatlarındaki artışı açıklayan önemli değişkenlerdir. Benzer bir durumun Avrupa ülkelerinde de yaşanması nedeniyle küresel bir fiyat krizinin olduğu Brenner (1962 ve 1963)'e dayanarak söylenebilir.

Osmanlı'da tarımsal üretiminden elde edilen artık, askeri ve mali alanlara aktarılmıştır. Tımar kurumu bu akımı sağlayan başlangıçta güçlü bir yapılanma olarak dikkat çekmektedir. Tımar sisteminde daha sonraları yaşanan bozukluklar bu sefer sistemi olumsuz etkilemeye başlamıştır. Osmanlı loncaları Tımar sistemindeki bozukluğun da tetiklediği bu fiyat artışları sırasında, ara malı ihracatı neticesinde oluşan kıtlıktan etkilenmişlerdir.

1570'li yıllarda Bursa imalatçıları ciddi sorunlarla karşılaşmışlardır (Çizakça, 1989). Kontrolleri dışındaki bazı nedenlerle ham pek fiyatları yükselmiştir. Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak değinileceği gibi Osmanlı-İran savaşları da bu konuda rol oynamıştır. Yoğun emek isteyen ipekçilik orduların getirdikleri tahribattan ters yönde etkilenmiştir. Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'da ham ipeğe karşı olan talep artmıştır. Zenginleşen İspanyol kral ve soyluları eskisinden daha fazla ipekli dokuma ürünleri tüketmeye başlamışlardır. Ayrıca bu dönemde İngiltere'de yeni bir ipekli üretim

dalı ortaya çıkmıştır. 1580 yılında kurulan Levant Company başlıca ticaret dalı olarak İran ipeğini Avrupa'ya ithal etmekte ve komşu ülkelere dağıtmaktadır. Öte yandan bu dönemin Osmanlı piyasası, ipekli kumaş fiyatlarında sürekli bir artışı kaldıramamış ve yerine ikame ürünler aramıştır. Tüketicinin pahalı bir kumaş türü olan ipeğin yerine başka kumaşları da rahatlıkla koyabildiği gerçeği Venedik kayıtlarından izlenebilmektedir. Bu durumda Bursalı üreticilerin kumaş fiyatlarını artan ipek hammadde fiyatlarına göre ayarlayabilmeleri mümkün olmamıştır. Dolayısıyla kar hadleri daralmış, tacirler ucuz kumaş üreterek yeni piyasa koşullarına ayak uydurmaya çalışmışlardır. Bursa kadı sicillerinde hem esnafın hem de tüccarların düşük kaliteli kumaşlarla ilgili şikâyetleri bu dönemde artmıştır (Kunt vd., 2008, s. 170).

16'ncı yüzyılın sonları ile 17'nci yüzyılın başında Bursa ipekli endüstrisi önemli bir bunalımla karşılaşmıştır. 15'inci yüzyılın sonu ve 16'ncı yüzyılın başlarının elverişli ortamında, İtalyan tüccarların Avrupa'ya oldukça yüksek miktarda Bursa ipekli dağıttığı ve bu pazarın ortadan kalkışının Bursa ipekçilik sanayinin çöküşünde etkili olduğu söylenebilir. Dalsar'a (1960, ss. 335-36) göre, 1586-87 yılları arasında Bursa'nın temelde kumaş üzerindeki vergi tahsildarları, artık İran'dan ham ipek gelmediğinden ve kentteki tezgahların dörtte üçünün boş kalmasından yakınmaktadırlar.

Tablo 1. 1548 - 1653 Yılları Arasında Akçe Cinsinden Bileşik İpek Fiyatlarındaki % Değişim

Yıl	% Değişim
1559-1566	%15 artış
1583-1584	%50 artış
1584-1585	%45 azalış
1585-1594	Yıllık ortalama %7 artış
1597-1603	%60 artış
1607-1617	%68 azalış
1617-1622	%60 artış
1627-1630	%120 azalış
1633-1634	%88 artış
1634-1635	%43 artış
1625-1636	%16 azalış
1636-1637	%22 artış
1637-1639	%45 azalış
1646-1652	Ortalama yıllık %16 azalış
1652-1653	%53 artış

Not: Tablo oluşturulurken Çizakça (1980, s.536) kaynağındaki veri setinden yararlanılmıştır.

1550-1650 yılları arasında ipek fiyatları Tablo 1'den görüleceği üzere önemli ölçüde yükselişler ve düşüşler yaşamıştır. Bu fiyat dalgalanmalarının ipek ticaretinden elde edilen sürdürülebilir geliri olumsuz etkilediği söylenebilir.

4. Osmanlı İran Savaşları ve İpek Ticareti

Bu çalışmada Bursa ipek endüstrisiyle ilgili açıklamalar 16'ncı yüzyıla sınırlandırılmıştır. Çünkü İran ve Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler en çok bu dönemde önem kazanmıştır. İran-Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ekonomik ve siyasi

çekişmelerin yoğunlaştığı 16'ncı yüzyılda bundan en çok zarar gören şehir ise, büyük ölçüde İran ham ipeğine bağlı olarak sanayi faaliyetlerini sürdüren Bursa olmuştur.

16. yüzyılda Levanten tüccarlar, alternatif bir ipek yolu ararken ipek ticareti önemli ölçüde gelişmiştir. Kesin kayıtlar olmamasına rağmen, İran'ın ipek ticareti önemli ölçüde büyümüştür (Herzig, 1992, ss. 61-79). Savaşlar ve ambargolar döneminde ipek ticareti hem İran hem de Osmanlı Devleti için önemli bir politik silah olarak kullanılmıştır. Çünkü İran ipeğinin Avrupa'ya taşınması Osmanlı piyasaları yoluyla gerçekleştirilmiştir (Baghdiantz, 1999). Kimi İranlı tüccarlar doğrudan Bursa'da İtalyanlara ham ipeği satarken, bazen de Balkanlardaki kendi kurumları aracılığıyla İtalya'ya göndermişlerdir (Babaie vd., 2004, s. 54).

Osmanlı İmparatorluğu 19'uncu yüzyıla kadar İran ile aralıklarla çıkar çatışması yaşamıştır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, ss. 400-408 incelenebilir). Osmanlı İran savaşları fiyatların önemli ölçüde artmasına yol açmıştır (Osmanlı İran Savaşları ile ilgili Kütükoğlu, 1993 ve Kılıç, 2001 incelenebilir). Bunların birincisi Van'ın Çaldıran Ovası'nda 1514 yılında yapılmıştır. Dönemin padişahı Yavuz Sultan Selim, İran Şahı İsmail ile uyuşmazlığa düşmüştür. Çaldıran Savaşı sonrası Osmanlı, Şark üzerindeki etkisini daha fazla hissettirmiş ve İpek Yolu'ndaki hâkimiyetini artırmıştır. İpek ticaretinde önemli bir kısmı olan Tebriz-Bursa arası yol güvence altına alınmıştır. İran'la yapılan savaşlara aşağıda kısaca değinilecek ve ipek ticaretine etkisi ele alınacaktır.

Osmanlı 16'ncı yüzyılda Şah İsmail'in güçlendirdiği Safevi devletine karşı ekonomik önlemler almaya başlamıştır. Anadolu'dan Şah İsmail'e giden yardımları engellemeye başlamıştır. Özellikle ipek ticareti de nasibini almış ve Safevi Devletine giden ipeği engellemiştir (Dedeyev, 2009, s. 131). İran ile yapılan savaşlarda ipekçiliğin en fazla bu tarife dışı engeller ve ticari misillemelerden etkilendiği görülmektedir. Aşağıda kısaca Osmanlı İran savaşları ve antlaşmalarına değinilecektir.

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e karşı sefere çıktığı zaman, İran'la ipek ticaretini yasaklamıştır. Bunun bir anlamda İran Şah'ına karşı ortaya konulan bir ambargo olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Bursa'da İranlı tüccarlar ipek ticareti yapamamışlar ve onları Rumeli'ye sürmüşlerdir (İnalçık, 2009, s. 139). Yavuz Sultan Selim İran'la ipek ticaretini yasaklayarak, İran ekonomisinin can damarını kısalmaya çalışmıştır. İran'ın o zamanlarda en önemli ticaret malı ham ipektir. Bunu satan İran, silah ve çeşitli maden ihtiyacını karşılıyordu.

İpek bir maldır ve milli gelir artışıyla beraber tüketimi artmaktadır. Osmanlı halkının refahının artmasıyla beraber Eskişehir, Alanya, Şam'dan da ürüne talep gelmeye başlamıştır. Bununla birlikte İran ham ipek ithalatının karşılığında gerek duyulan madenler ithal ediyordu. Değerli madenlerden gümüş, para basımı için gerekiyordu. Bakır ve demiri ise silah ve mühimmat imalatında kullanmak mümkündü. 16'ncı yüzyılda Osmanlı Safevi sınırları kapatıldığında, İran ekonomisi büyük bir altın ya da gümüş külçe darlığına düşmüştür.

Yavuz Sultan Selim'in ambargo açıklaması Şah'a karşı kampanyaların başlatıldığı 1514 baharında açıklanmıştır. Avrupa'ya İran'ın ipek ihracatını tümüyle durdurmak için Sultan Selim, Memlûk yönetimi altındaki Arap topraklarını da kapsayacak şekilde ambargoyu genişletmiştir. Yavuz Selim, İran ipeğinin Osmanlı topraklarında herhangi bir Türk, İranlı ve Arab'ın elinde bulunması durumunda el konulacağını bildirmiştir. Bu önlem Mısır elçisine anlatılmasına rağmen, Mısır'la sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu yasaklama düşmanlık süresince geçici olarak alınmıştır. Politik nedenlerle tacirlerin mallarına el konulması yasal olmadığı için bu mallar dikkatli bir şekilde kayıt altına alınarak, durum normale döndüğünde geri iade edilmesi taahhüt edilmiştir. Yine de, bu alışılmamış sert önlemler kamuoyu üzerinde önemli bir etkiye neden olmuştur.

Osmanlı tarihçileri, Yavuz Selim'in gerçek amacının mallara el koymak değil, düşmanının gelirlerini kesmek olduğunu belirtse de sonuçları açısından Osmanlı ekonomisinin epey bir sıkıntı çekmesine engel olunamamıştır. Bu hareketi haklı çıkarmak için, tacirlerin İran için aldıkları silahlar da tartışılmıştır. Osmanlı topraklarında yakalanan İranlılar, Rumeli'den sınır dışı edilmişlerdir (Dalsar, 1960, s. 131). Bu yakalanan tacirlerin ipek yükleri altında silahlar yakalanmıştır. 1518 yılında, ipek hammaddesi satışı Osmanlı topraklarında tamamıyla yasaklanmıştır. Osmanlı mağdurları, bu düzenlemelere karşı, ipek satış miktarına eşit parayı devlet hazinesinden alabilecek kadar güce sahip olmuşlardır. Bunun yanı sıra, ipek ticaretine yönelik keskin önlemlerin yanı sıra ambargonun ekonomik sonuçları yalnızca İran için değil, Osmanlı ve İtalya için de korkunç olmuştur (İnalçık, 1970, s. 210) . Bu ambargonun sonucu olarak Bursa'da önemli bir işsizlik ve Bursa ipek sanayinde iflaslar görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu ve İran savaşının gerçekleştiği 1586 yılından sonra İran'lı tüccarların ancak yarısı tekrar gelebilmiş, bu nedenle Bursa piyasasında ipek hammaddesinin fiyatları yükselmiş ve Bursa'daki ipekli dokuma tezgâhlarının çoğu kapanmıştır. Büyük dokumacılar, bunların sahipleri iflas etmiş ve çoğu da borçlarından dolayı ortadan kaybolmuşlardır. Ayrıca Bursa'nın gümrük gelirlerinin de önemli ölçüde azalmasına yol açmıştır (Matthee, 2003, s. 15). Bu ambargo dönemi boyunca 1514-1518, Batum yoluyla Gürcistan üzerinden gelen ipek hammaddesine herhangi bir yasaklama ve kısıtlama getirilmemiştir. İran'dan ham ipek ithalatının durması, Osmanlı toprağı üzerinde, Mora, Prizren, Balkanlarda Arnavutluk ve Bursa, Bilecik ve Anadolu'da da Amasya'da normal zamanlarda, yüksek kaliteli ve görelî olarak daha ucuz olan İran ipek hammaddesi Bursa piyasasında bolca bulunduğu için yerli üretimin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir.

Osmanlı, 1534-1535 yılları arasındaki İran Seferi sırasında Bağdat'ı yeniden topraklarına katmış ve Tebriz'e girmiştir. Bu sefer, İrakeyn seferi olarak da adlandırılmaktadır ve neticesinde Azerbaycan İmparatorluk sınırlarına dâhil edilmiştir. 1548-49'da Kanuni Sultan Süleyman İran seferine çıkmış ve Tebriz'i tekrar işgal etmiştir. 1552-1554 Nahçıvan Seferi yapılmış ve İran ile ilk defa bir antlaşma imzalanmıştır (Amasya Antlaşması). Kanuni Sultan Süleyman'ın üçüncü İran Seferi neticesinde Osmanlı Doğu Anadolu bölgesinde hâkimiyet kurmuştur. Osmanlı bu antlaşmayla İran ile uzun bir çatışma neticesinde bir uzlaşma yakalamış ve antlaşma neticesinde İmparatorluğun Doğu kısmını Batı kısmı ile eşanlı olarak güçlendirme imkânı elde etmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, babasından sonra İran'la ipek ticaretini yeniden düzenlemiştir. Ayrıca, Yavuz Selim zamanında tutuklu olan tacirleri serbest bırakmışlardır.

İran Şah'ı İkinci İsmail'in, Amasya Anlaşmasının şartlarını bozmaya başlaması ile beraber III. Murat harekete geçmiştir. 1590 Ferhat Paşa Antlaşması, 1583'de başlayan Meşaleler Muhaberesi'nin bitimi ile imzalanmıştır. Duraklama döneminin ilk antlaşması olması ve Gürcistan'ın sınırlara dâhil edilmesi yönünden dikkat çekicidir. Osmanlı bu çerçevede Doğu'da ciddi anlamda bir ilerleme yakalamıştır.

1612 tarihli Nasuh Paşa Antlaşması Antlaşmasında İran Osmanlı'ya haraç olarak ipek vermiştir. Fakat Şah I. Abbas ipek yükü göndermemekte ısrar etmiş ve bu durum anlaşmanın bozulmasına yol açmıştır. 1618 yılında imzalanan Serav Antlaşması'na kadar tekrar savaş yapılmamıştır.

IV. Murat döneminde 1639 yılında Osmanlı ile İran arasında Kasr-ı Şirin Antlaşması imzalanmış, antlaşma neticesinde bugünkü İran sınırlarımız belirlenmiştir. Bağdat Osmanlı'da, Azerbaycan ise İran sınırları içinde kalmıştır.

1578-1639 tarihleri arasında Osmanlı'nın İran ile uzun savaş dönemi sırasında İpek ticareti de olumsuz etkilenmiştir. İran'dan ipek ithalatı durmuştur. Bunun üzerine

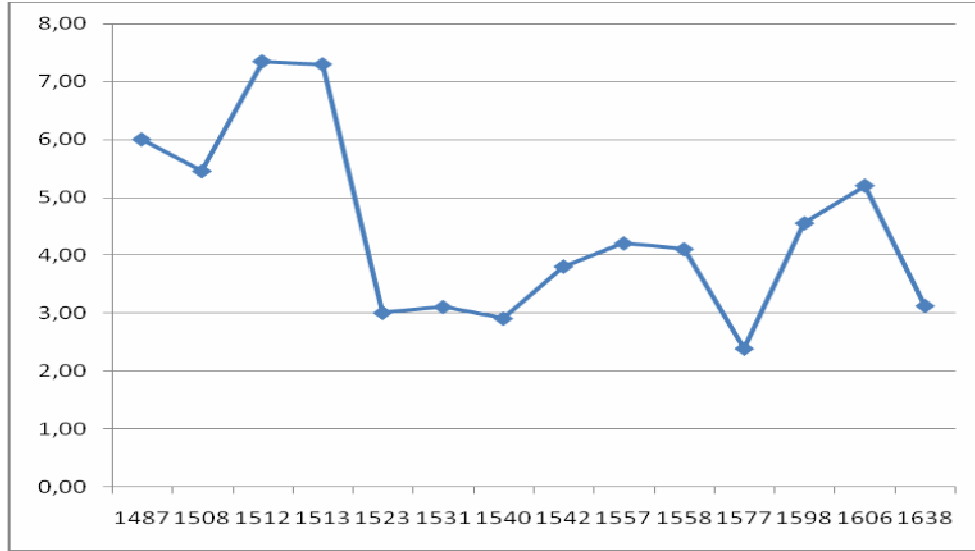
Bursa'da iflaslar görülmüş ve Osmanlı İran'a maden ihracını yasaklamıştır. Her iki ülke de ekonomik anlamda zarar görmüştür fakat Osmanlı İran'ın gelir kalemlerini kısarak stratejik üstünlük kurmayı hedeflemiştir. Ancak bu ithalat durmasının yurtiçi ipek üretiminin artmasını sağladığı da söylenebilir. 1639 yılında İran'la Osmanlı Kasr-ı Şirin Barış Antlaşmasını yapmışlardır. İran o dönemde madene muhtaçtı. Osmanlı ancak 1555 Amasya Anlaşmasıyla İran'dan ipek alabilmiştir (İnalçık, 2009, s. 182). 1576 yılında İran ipeği gelmeye ve Yahudi tüccarlar bunları almaya başlamışlardır.

Yavuz Selim'in ambargosu İtalya'nın ipek sanayinde ipek hammaddesinin yokluğundan dolayı panik yaşanmasına neden olmuştur. Cenevizli tacirler, Astarabad, Hazar denizi ve Astrakhan yolunu tekrar faaliyete geçirmeyi planlamışlardır (İnalçık ve Quataert, 1994, ss. 227-229). Yavuz Selim'in 1514 yılında koyduğu bu ambargo, İran'ı ekonomik ve finansal anlamda oldukça büyük zarara uğratmıştır. Dolayısıyla İran, Avrupa ile ticarete transit geçit yolu olarak kullandığı Osmanlı topraklarına alternatif bir ticaret yolu arama arayışı içine girmiştir. Bunun üzerine Şah Abbas (1603-1629), ipek ticaretinin yönünü Osmanlı topraklarından Hint Okyanusuna yönlendirmeyi planlamıştır. Bunun üzerine İran, ham ipeğin Avrupa'ya taşınmasında Hint okyanusunda hüküm süren İngiliz ve Hollandalı denizcilerden yardım istemiştir. Dolayısıyla İran, Osmanlı'nın ipek ticaretinde aracılık yapmasından kurtulmak istemiştir. Bunun nedeni de İran'ın Osmanlı limanlarında ödediği ekstra vergilerdir. Osmanlı ve İran'ın rekabeti, karşılıklı bloklaşmaya giden bir ekonomik savaşa yol açmıştır. İranlılar ipek ihracatını yasakladığı için Osmanlılar İran'a altın ve ipek taşıyan gemilerin geçişini engellemek için önlem almışlardır. Bu durum İran'da parasal krizin derinleşmesine neden olmuştur. Şah Abbas bu sorunu çözmek için kuzeydeki Bandar-Abbas'da yüklü miktarda ipek satarak bu sorunu çözmeye çalışmıştır.

Kısacası, 16'ncı yüzyılın sonu ve 17'nci yüzyılın başlarında Bursa ipek endüstrisinde önemli sorunlarla karşılaşmıştır. Bunun nedenleri İran-Osmanlı savaşları ve ham ipek fiyatlarının sürekli artması olarak gösterilmektedir. (Faraoqhi, 2008, s. 121; Çizakça, 1980, s. 542). Osmanlı Devleti 16.yüzyıl sonlarında önemli mali ve siyasi krizle karşı karşıya kalmıştır. Mali krizin temel nedeni yaşanan fiyat artışlarıdır. Kimi yazarlar yaşanan bu fiyat artışlarını Avrupa etkisine bağlarken; kimileri de nüfus artışı nedeniyle gıda fiyatlarındaki artışın neden olduğunu belirtmektedirler. O zamanda meydana gelen ayaklanmalar, ticaret yollarının kapanması, Bursa ipeklisinin yönetici sınıftan olmayan alıcılarını da etkilemiştir (Faraoqhi, 2008, s. 120). Kar paylarındaki daralmalar nedeniyle dokumacıların çoğu işi bırakmıştır. Bu durum hem fiyat artışlarının hem de İran savaşlarının sonucu olduğunu açık bir şekilde ortaya koyar.

Grafik 1'den görüleceği gibi 1578 İran Savaşı, 1598 İran Savaşı, 1606 İran Savaşı ve 1638 İran Savaşı'nın Bursa'da ham ipekten alınan terazi vergisinden sağlanan toplam geliri aşağı yönlü etkilediği görülmektedir.

Grafik 1. Bursa'da Ham İpekten Alınan Terazi Vergisinden Sağlanan Toplam Gelir

Not: Dikey eksen üç yıllık iltizamlar itibariyle, milyon akça olarak sunulmuştur. Yatay eksen yılları göstermektedir.
Kaynak: Çizakça (1980).

5. Sonuç

10'uncu ve 15'inci yüzyıllar arasında dünyada ticaret önemli bir noktaya ulaşmıştır. 16'ncı yüzyılda da devletler milli gelir içinde ticaretin payını artırmaya başlamışlardır. Ancak 16. yüzyılda artan fiyatlar Merkantilizmin doğmasında etkenlerden birisi olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu 16'ncı yüzyılda, Batı Avrupa'daki gibi ithal ikameci ya da merkantilizm tarzı bir dış ticaret politikası izlememiştir. Aksine Osmanlı, halkın işe problemini çözmek ve refahını yükseltmek için yurt içinde mal arzı fazlalığı yaratmak istemiş bunun içinde ithalatı serbest bırakırken, arzı yetersiz mal ve ürünlerin ihracatını da yasaklamıştır. İç pazarda üretim artışını sağlamak için düşük fiyat politikası da izlenmiştir. Çeşitli ülkelere dış ticarete tanınan imtiyazlar ve vergi indirimleri bu politika ile temelde tutarlı olmuştur. Osmanlı maliyesi ham ipek ticaretinden 1487-1513 yılları arasında önemli gelir sağlamıştır.

Osmanlı'nın ticarete önem vermesi ipekçilik endüstrisinde de kendini göstermiştir. Özellikle Bursa gibi şehirleri üretim ve ticari hacmi itibariyle Osmanlı'yı ticarete büyük ülke konumuna getirmiştir. Ancak siyasi ve küresel iktisadi hadiseler ipekçilik endüstrisinin gelişim hızını önce yavaşlatmış, sonra da düşürmüştür. Çalışmada Osmanlı ipekçiliğinin olumsuz etkilemiş iki konuda analiz yapılmıştır. İlki 16'ncı yüzyıldaki Fiyat Devrimi olarak tespit edilmiştir. Fiyat hareketleri Osmanlı ipekçilik endüstrisini üretim, fiyat ve ticaret boyutunda zayıflatmıştır. İkincisi ise, İran'la yapılan çeşitli siyasi ve askeri çatışmalardır. Savaşlar neticesinde önemli bir gelir kaynağı yaratan ipekçilik endüstri içi ticareti ve yurtiçi takastan elde edilen gelirin azalmasına yol açmıştır ve Bursa ipekçiliği de 16'ncı yüzyılın sonlarından itibaren eski önemini kaybetmiştir.

Kaynakça

- Akdağ, M. (1995). *Türkiye'nin içtimai ve iktisadi tarihi 2 (1453-1559)*. Cilt II, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Arpacı, F. (1951). *Türkiye'de mensucat sanayiinin 10 yıllık faaliyeti*. Pamuklu, Yünlü, İpekli Araştırma Raporu, Sektör Raporu, Ankara.
- Babaie, S, Babayan, K., McCabe, I. & Farhad, M. (2004). *The slaves of the Shah new elites of Safavid Iran*. NewYork: Taurus.
- Baghdiantz M.I. (1999). *The Shah's silk for Europe's silver: The Eurasian trade of the Julfa Armenians in Safavid Iran and India (1530-1750)*. Atlanta: Scholars Press.
- Bağbancı, Ö.K. (2008). Formation of historical commercial centre in Bursa, the first capital city of Ottoman Empire. *World Applied Sciences Journal*, 4(3), 343-48.
- Barkan, Ö.L. (1970). XVI. asrın ikinci yarısında Türkiye'de fiyat hareketleri. *Belleter*, Cilt: 34, 557-607.
- Barkan, Ö.L. (1975). The price revolution of the sixteenth century: A Turning point in the economic history of the Near East, *International Journal of Middle East Studies*, 6(1), 3-28.
- Braudel, F. (1949). *La Mediterranee et le Monde Meditteraneen a L'Epoque de Phillippe II*, Paris.
- Brenner, Y.S. (1962). The inflation of prices in early sixteenth century England. *Economic History Review*, 14(12), 225-39.
- Brenner, Y.S. (1963). The inflation of prices in England, 1551-1650. *Economic History Review*, 15(12), 266-84.
- Bursa Şer'iyye*, 171.
- Çınar, M., Evcimen, G. & Kaytaç, M. (1988). The present day status of small-scale industries (Sanatkar) in Bursa, Turkey. *International Journal of Middle East Studies*, 20(3), 287-301.
- Çizakça, M. (1980). Price history and ant the Bursa silk industry: A study in Ottoman industrial decline, 1550-1650. *The Journal of Economic History*, 40(3), 533-550.
- Çizakça, M. (1989). A Short history of the Bursa silk industry, 1500-1900. *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 23(1/2), 142-152.
- Dedeyev, B. (2009). Çaldıran Savaşı'na kadar Osmanlı-Safevi ilişkilerine kısa bir bakış. *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 2/6, Kış, 126-135.
- Dalsar, F. (1960). *Türk sanayi ve ticaret tarihinde Bursa'da ipekçilik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi.
- Erdem, İ. (2003). Türkiye Selçuklu-İlhanlı iktisadi, ticari ilişkileri ve sonuçları. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 33, 49-67.
- Faraoqhi, S. (2008). *Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak, yaşamak*, (Çev.) Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Fisher, I. (1911). *The purchasing power of money*. London: Mcmillan.
- Fisher, D. (1989). The price revolution: A monetary interpretation. *The Journal of Economic History*, 49(4), 883-902.

- Genç, M. (2007). *Devlet ve ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Goldstone, J.A. (1984). Urbanization and inflation: Lessons from the English Price Revolution of the sixteenth and seventeenth centuries, *The American Journal of Sociology*, 89(5), 1122-1160.
- Hamilton, E.J. (1929). American Treasure and the rise of capitalism (1500-1700). *Economica*, 9, 338-57.
- Hamilton, E.J. (1934). *American Treasure and the price revolution in Spain, 1501-1560*. Cambridge: Harvard University Press.
- Herzig, E.M. (1992). The volume of Iranian raw silk exports in the Safavid Period. *Iranian Studies*, 25(1/2), 61-79.
- İnalçık, H. (1951). Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş ve inkişafı devrinde Türkiye'nin iktisadi vaziyeti üzerine bir tetkik münasebetiyle. *Belleter*, 15, 656-90.
- İnalçık, H. (1960). Bursa and the commerce of the Levant, *JESHO*, III.
- İnalçık, H. (1970). The Ottoman economic mind and aspects of the Ottoman economy. In: *Studies in the Economic History of the Middle East*, (Ed.) M. A. Cook. London.
- İnalçık, H. (1971). *Harir*, El, Paris.
- İnalçık, H. & Quataert, D. (1994). *An economic and social history of the Ottoman Empire 1300-1914*, Cambridge University Press.
- İnalçık, H. (2008). *Türkiye tekstil tarihi üzerine araştırmalar (1. Baskı)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, No. 1557.
- İnalçık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye, Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-I, klasik dönem (1302-1606)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kunt, M., Faroqhi, S. & Yuraydın, H.G. (2008). *Türkiye tarihi 2 Osmanlı Devleti 1300-1600*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kılıç, R. (2001). *Osmanlı-İran siyasi antlaşmaları*. İstanbul: Tez Yayınları.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı-İran münasebetleri, 1578-1612*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Lindert, P.H. (1985). English population wages and prices, 1541-1913. *Journal of Interdisciplinary History*, 15(4), 609-634.
- Matthee, R P. (2003). *The politics of trade in Safavid silk for silver 1600-1730*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miskimin, H.A. (1975). Population growth and the price revolution in England. *Journal of European Economic History*, 4(Spring), 179-186.
- Mola, L. (2000). *The silk industry of Renaissance Venice*. London: The Johns Hopkins University Press,
- Özcan, R. (2005). Osmanlı Devleti'nde XVII. yy'da yapılan sikke tahsisleri. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 17, 237-266.
- Pamuk, Ş. (2001). The price revolution in the Ottoman Empire reconsidered. *International Journal of Middle East Studies*, 33(1), 69-89.
- Pamuk, Ş. (2003). *100 soruda Osmanlı-Türkiye iktisat tarihi 1500-1914*. İstanbul: K Kitaplığı.

16. yy Fiyat Devrimi ve Osmanlı-İran Savaşlarının İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri

- Stavisky, B. (2002). İpek yolu ve insanlık tarihindeki önemi. (Çev.) M. Tezcan, içinde, *Türkler Ansiklopedisi*, Cilt: III, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Stotz, C.L. (1939). The Bursa region of Turkey. *Geographical Review*, 29(1), 81-100.
- Tabakoğlu, A. (2005). *Türk iktisat tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkiye Diyanet Vakfı. (2000). *İslam ansiklopedisi*. Cilt: 22, 400-408.